

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Побережець Ганна Степанівна

кандидат історичних наук, асистент кафедри українознавства

Миколаївського національного аграрного університету

Державотворчі процеси, що тривали наприкінці ХХ ст., привели до становлення в Україні незалежності. Звісно, цьому посприяли фактори, які активізували самостійність і суверенність у державі. Тут визначне місце у державницькому процесі належало Народному руху України, що на певний час зумів об'єднати найактивніші в політичному житті країни національно-демократичні сили й активно став на засади відродження різних національно-патріотичних громадських рухів, зокрема Українського козацтва [1, с. 30]. Значення цієї події неможливо переоцінити.

Л. Євпатова та Г. Парієнко, розглядаючи процес формування багатопартійної системи в Україні, виявили певні особливості, притаманні саме Українській державі: по-перше, ці партії виникли в умовах майже сімдесятирічного відриву народу від політики, тобто відсутності в масах політичного досвіду. По-друге, з'явилися перші громадські об'єднання, які спочатку проголошували підтримку політики КПРС про перебудову. По-третє, швидкому оформленню та появі нових партій і рухів сприяло надзвичайне загострення соціально-економічної і політичної ситуації в країні [2, с. 30]. Відбувалися інтенсивні процеси формування лідерів народних хвиль.

У свою чергу А. Коваленко розглядав процес демократизації, що супроводжувався ще одним вагомим елементом, на його думку, який теж сприяв формуванню багатопартійності. Це – впровадження інституту альтернативних виборів, що дало можливість для політичної конкуренції, а також потребувало певних політичних інститутів, організацій, що мали б взяти

на себе можливість забезпечення такої конкуренції [3, с. 183]. Суспільство зазнавало кардинальних змін.

Важливою рисою в житті країни восени 1988 р. стало те, що починають з'являтися незалежні від партійних структур політклуби для того, щоб учасники (а це була переважно молодь, яка намагалася діяти самостійно, без «керівного» втручання парткомів) змогли розібратися в актуальних проблемах суспільного життя, проаналізувати різні, у тому числі й буржуазні, антикомуністичні, концепції і погляди в галузі політики та ін. Нові віяння охоплювали широкі маси населення.

Історик та політолог О. Бойко, розглядаючи політизовані угруповання, що виникали на ґрунті часткової демократії, притаманній 1980-м рр., стверджував, що найбільше занепокоєння влади викликала поява політизованих угруповань, а саме: Українського культурологічного клубу, Української народно-демократичної ліги «Громади», «Спадщини», «Товариства реабілітованих політв'язнів», Комітету за відродження Української автокефальної православної церкви, «Товариства Лева», Одеського Народного союзу сприяння перебудові, Ялтинської «Доброї волі», харківських «Апреля» й «Шани», Івано-Франківського Українського християнсько-демократичного фронту, а також Української Гельсінської спілки, яка зразу ж створила 9 обласних осередків [4, с. 140–141]. І недарма. Ці угруповання становили для влади певну загрозу її існування.

До появи на політичній арені НРУ В. Чорновіл у своїх виступах на багатолюдних мітингах в Україні, західноукраїнських областях Галичини підкреслював ту неминучу історичну необхідність, прагнення і можливість досягнення незалежності, що допоможе українському народові почуватися вільно, безпечно на власній території [5, с. 43].

Уже в 1988 р. Чорновіл стає співголовою Української Гельсінської спілки, свіавтором «Декларації принципів Української Гельсінської спілки». Бере активну участь у державотворчих процесах задля незалежності

Української держави. У червні 1989 р. партійні органи повинні звітувати про діяльність більш ніж 47 тис. самодіяльних об'єднань різної спрямованості, що свідчило, зокрема, про те, що на зміну однопартійності прийшла багатопартійність, наростало поступове скасування тоталітарної системи [6, с. 149]. Так, дослідник В. Каспрук стверджував, що «виникнувши на хвилі народного ентузіазму й емоційного сплеску мас в кінці 1980-х рр., практично одночасно з іншими побратимами в республіках колишнього СРСР, руху за перебудову, демократію і розвиток усіх демократичних і ринкових свобод, Рух початкову місію виконав так само, як і «Солідарність» у Польщі, «Союдіс» у Литві, Народний фронт в Естонії та подібні організації».

За словами Ю. Діденка, партія НРУ зуміла домогтися того, що змогла організувати та очолити національно-визвольну хвилю українського народу в боротьбі за здобуття незалежності. В таких умовах Народному Рухові довелося зіткнутися з труднощами, які стало важко подолати, хоча реалізація їхньої мети пов'язана зі звільненням українського народу від важких випробувань, що випали на його долю, у боротьбі з тоталітарною системою, яка продовжувала калічити, нівечити все національне у свідомості та житті українського народу [7, с. 23]. Не всі важливі проблеми вдалося вирішити.

За цих умов, вважав історик Г. Гончарук, «головним мірилом впливу політичної партії на населення є відстань до здійснення її мети – прихід до державної влади. Кращим, конституційним шляхом до влади є вибори до Верховної Ради України, Президента та формування уряду» [8, с. 16], – з чим не можна не погодитись, оскільки це справді висвітлює і презентує партію, що має авторитет у суспільстві та країні.

Починаючи з другої половини 1980-х років, усе гостріше відчувалися кризові явища у комуністичній ідеології, що, зрозуміло, позначалося і на становищі УРСР. У цей же час починає різко зростати Народний Рух України, поступово перетворюється в організацію ідеологічну. Незважаючи на складний час виникнення, НРУ поступово набирає обертів, 31 січня 1989 р. виникає Рух

за перебудову, який уже в 1990 р. стає Рухом без слів «за перебудову». Цього вимагала ситуація моменту.

Розвиток та укорінення Народного руху України відбувалися складно, суперечливо, було чимало перепон, труднощів, підводних рифів. На літо 1988 р. припали перші спроби створення НРУ, зокрема, коли 4 серпня 1988 р. відбулася зустріч першого секретаря Львівського міськкому КПУ з В. Чорноволом, М. і Б. Горинями, які розглядали можливості появи на політичній арені партії нового спрямування. З часом ці події приведуть до появи й активної діяльності демократичної сили, яка зусиллями насамперед активного державотворця В. Чорновола приведе до розвалу Радянського Союзу і довгоочікуваної незалежності України. Заради справедливості хотілося б зазначити, що ліквідації СРСР посприяли й інші не менш важливі обставини, а саме – дії ДКНС, денонсація 8 грудня 1991 р. Союзного договору, президентські перегони 1991 р. та ін. [9, с. 137].

Архівні матеріали свідчать про активну протидію «негативним тенденціям» у діяльності деяких самодіяльних об'єднань в Українській РСР. Партійні комітети республіки повели планомірну ідейно-виховну роботу, спрямовану на розширення гласності та поглиблення соціалістичної демократії. Для цього застосовувалися різноманітні форми, методи і засоби: зустрічі в колективах та за місцем проживання, прилюдні дискусії, «круглі столи» та ін. Активно використовувалися засоби масової інформації. При партійних комітетах створювалися спеціалізовані пропагандистські групи, до експертної роботи залучалися співробітники наукових установ, викладачі вузів [10, арк. 60].

Незважаючи на те, що комуністична партія та її прибічники робили все, щоб придушити в зародку прояви демократії, все одно рухівці усіма зусиллями намагалися не лише протидіяти комуністам, але і «вкласти в голови» українському населенню свої ідеї і плани на майбутнє. Як повідомляла газета «Літературна Україна»: «Рада Міністрів УРСР повинна була через п'ять місяців

після створення НРУ зареєструвати Статут Народного Руху України за перебудову – «Рух». Доречно відзначити, що саме ця газета чимало зробила для створення НРУ. 15 лютого 1990 р., як повідомлялося, Рух, підтриманий в Україні сотнями тисяч людей, отримав своє громадянство» [7, с. 27]. Це була визначна подія для політичної організації.

Одеський дослідник Г. Гончарук щодо появи ідеї Руху писав так: «Його поява була історично, соціально та психологічно обумовленою. Це явище народилося у Києві серед інтелігенції, переважно в письменницькому середовищі, і набувало поширення в Україні» [11, с. 32].

У суспільстві подекуди ще існували думки подібного змісту, що український народ не прагнув до незалежності і не бажав її добиватися, але це лише чутки, які ні в якому разі не можна сприймати всерйоз, якщо пригадати історію українського народу і те, якими зусиллями далася незалежність. А скільки до цього часу він витерпів заслань і репресій, відразу подібного роду чутки можна залишити поза увагою і не надавати цьому значення. Серйозно сприймати не можна і те, що незалежність досягнута «як подарунок історії» [12, с. 3]. Так говорять ті, кому байдужа національна ідея.

Закарпатець В. Піпаш вважає, що поява НРУ пов'язана з трансформацією у політичну партію, яка з'явилась унаслідок перспективи Народного фронту. Хоча не треба виключати з цього вагомої та ключової діяльності В. Чорновола і групи його однодумців. Перед НРУ постала місія як перед організацією народнофронтівського типу, виникли наступні завдання: 1. Ліквідація тоталітаризму (авторитаризму), демократизація влади; 2. Здобуття незалежності у тих країнах, які її не мали; 3. Започаткування здійснення реформ в економіці та інших сферах [13, с. 18].

Перетворення згодом Народного руху України у політичну партію, трансформаційні процеси тривали довго і складно, що не могло не позначитись на кількості прихильників НРУ – вона зменшувалась, що спричинило відсутність компетентних рухівців, які б змогли вести на високому рівні

політичні справи. Ряд дослідників вважали, що «своєчасне залучення до лав НРУ високопрофесійних та досвідчених експертів, головна зброя яких – сучасна інформація (знання), дозволило б більш конкретно впливати на державний апарат» [14, с. 20–21]. Коли відбувається процес об'єднання демократичних процесів з явищами, що мають зворотний характер, наприклад, кризові явища, то в середовищі міцної країни виникають нові етапи, що намагаються ці явища подолати. Так сталося всередині Радянського Союзу, коли Народний Рух за перебудову вивів країну на новий етап розвитку. Це з часом привело до проголошення Акта незалежності України, і початку нового етапу в історії нашого народу.

У спогадах В. М. Чорновола про заснування Народного руху України простежується ідея створення політичної партії, яка б носила зовсім новий характер і мала б іншу реакцію суспільства. З розпадом Союзу стала задіяна діяльність тих, хто підлягав ліквідації: інтелігенція, колишні політв'язні, політичні діячі, що виявилися людьми, здатними до протидії слабкій системі, ті, які змогли очолити демократичний рух. Події 17 вересня 1989 р., коли на вулиці Львова вийшло 200–250 тис. людей, стали свідченням необхідності кардинальної зміни ладу. Комуністична система поступово втрачала свій авторитет і розпадалася, стаючи в очах люду «утопією» [15, с. 8–9]. А утопії, як відомо, мають особливість зникати.

В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, інші співвітчизники та прибічники державотворення стали засновниками НРУ за перебудову – організацію демократичного спрямування. Хоча їхні методи роботи і не поділялися більшістю її членів, що не раз приводило партію до важких випробувань. Об'єднувала їх ідея стосовно незаконної та аморальної діяльності КПРС, тверде переконання у злочинній, антинародній діяльності КПРС, в колоніальному статусі України, що стало перешкодою у здійсненні планованих намірів. Тому вони активно вступали в боротьбу за визволення українського народу від гніту [16, с. 209]. Вони постійно наголошували на тому, що Україна повинна стати

самостійною, незалежною державою, звертались до юридичних документів: Статуту ООН, Української Гельсінської спілки і навіть до Конституції СРСР.

Діяльність НРУ полягала у не схожій до цього часу спрямованості партії, що, безперечно, позначалося на формах і методах політичної роботи Народного Руху. Це проявлялось у проведенні різноманітних протестних акцій, мітингів, демонстрацій, пікетів, пов'язаних із реакцією партії на конкретні політичні події чи поведінку українських високопосадовців, особливо у стосунках з Росією; в організації культурологічних, просвітницьких, мистецьких заходів, спрямованих на підтримку і утвердження статусу української мови, культури, мистецтва; у широкій пропагандистській та агітаційній роботі з підвищення політичної культури населення, залучення громадян до активної участі в політичному і громадському житті та ін.

Існує чимало всіляких оцінок і визначень стосовно Народного руху України, які характеризують його не лише як політичну партію, але й по-різному висвітлюють його діяльність. Більшість сходилася на тому, що, мовляв, Рух є не тільки громадсько-політичним об'єднанням, але й виступає у ролі кардинально іншої форми багатовікової боротьби українського народу за національне визволення. Погоджуючись із таким висновком, необхідно додати, що НРУ зробив величезний внесок у спрямування України до довгоочікуваної незалежності.

Список літератури

1. Задунайський В. Українське козацтво відродження та Народний Рух України (кінець 80-х — початок 90-х рр. XX ст.) / В. Задунайський // Схід. Спецвипуск. — 2009. — № 6 (97). — С. 30—32.
2. Євпатова Л. П. Народний Рух, інші політичні партії та течії в державотворчому процесі України / Л. П. Євпатова, Г. К. Парієнко // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали III Всеукраїнської

- конференції (10–11 вересня 1998 р., м. Одеса). — Одеса : Астропринт, 1998. — 72 с. — С. 30—32.
3. Коваленко А. О. До питання багатопартійності в Україні / А. О. Коваленко // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України (25–26 травня 2011 р., м. Одеса). — Одеса : Астропринт, 2011. — 456 с. — С. 183—187.
4. Бойко О. Україна 1991–1995 рр.: тіні минулого чи контури майбутнього? / О. Бойко. — К. : Абрис, 1996. — 208 с.
5. Березицький Б. А. Поступ України від пербудови до грудневого триумфу – історична сутність діяльності Руху / Б. А. Березицький // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України (25–26 травня 2011 р., м. Одеса). — Одеса : Астропринт, 2011. — 456 с. — С. 36—48.
6. Ільницький Н. З. Етапи становлення Руху / Н. З. Ільницький // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України (25–26 травня 2011 р., м. Одеса). — Одеса : Астропринт, 2011. — 456 с. — С. 147—153.
7. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002) : монографія / Ю. В. Діденко. — Одеса : Астропринт, 2006. — 176 с.
8. Гончарук Г. І. Резерви авторитету Народного Руху України / Г. І. Гончарук // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали III Всеукраїнської конференції (10–11 вересня 1998 р., м. Одеса). — Одеса : Астропринт, 1998. — 72 с. — С. 16—18.
9. Гончарук Г. І. Народний Рух України : Історія : 1989–1996 рр. / Г. І. Гончарук. — Видання друге, доповнене. — Одеса : Астропринт, 2014. — 336 с. : іл.
10. ЦДАГО України. Ф. 1. Документи Загального відділу ЦК Компартії України. Оп. 32. Спр. 2642. Копії листів і телеграм за підписом першого секретаря ЦК

Компартії України до ЦК КПРС із суспільно-політичних, соціально-економічних і кадрових питань (06.01.1989 – 30.12.1989). — 249 арк.

11. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія / Г. І. Гончарук. — Одеса : Астропринт, 1997. — 380 с.

12. Пасько І. Т. Рух — місце в історії / І. Т. Пасько // Схід. Спеціальний випуск. — 2009. — № 6 (97). — С. 3—4.

13. Піпаш В. В. Народний Рух України як форма національно-визвольної боротьби на зламі 80–90-х років ХХ століття: Закарпатський регіональний аспект : монографія / В. В. Піпаш. — Ужгород : Гражда, 2008. — 216 с. : іл.

14. Бубнов І. В. До питання про трансформацію НРУ у політичну партію: політологічний аспект / І. В. Бубнов // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали IV Всеукраїнської конференції (14–15 вересня 2000 р., м. Одеса) / редкол. : Г. І. Гончарук (голова), Н. Т. Малуха, І. В. Місевра та ін. — Одеса : Астропринт, 2000. — 152 с. — С. 18–21.

15. В'ячеслав Чорновіл (зі спогадів В. Чорновола) // Схід. Спецвипуск. — 2009. — № 6 (97). — С. 8—9.

16. Кривдіна І. Б. Участь Л. Лук'яненка у діяльності Народного Руху України (кін. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.) / І. Б. Кривдіна // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України (25–26 травня 2011 р., м. Одеса). — Одеса : Астропринт, 2011. — 456 с. — С. 209—213.